Diğer eserleri şunlardır. *Kavâid-i Fârisiyye, Risâle-i Edebiyye, Bedâyi', Esrarnâme, Hakîkat-i İnsâniyye Tercümesi, Salât-ı Feyziyye Tercümesi, Tecelliyât-ı İlâhiyye Tercümesi, Vahdet-i Vücûd Tercümesi, Kitâbü'l-Ma'rife Tercümesi, Merâtibü'l-vücûd Tercümesi Istılâhâtü's-sûfiyye Tercümesi* (Bu eserler ve tercümeler için bk. Osman Nuri Ergin, *Abdülaziz Mecdi,* s. 74-90).

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Selâhaddin, *Bildiklerim,* Kahire 1918, s. 77-80; Osman Nuri Ergin, *Balıkesirli Abdülaziz Mecdi Tolun,* İstanbul 1942, s. 74-90; S. Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri,* İstanbul, 1936-45, I, 214-215; Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar,* Ankara 1967, s. 32; Mahir İz, *Yılların İzi,* İstanbul 1975, s. 161-162, 175; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler,* İstanbul 1982, s. 239, 253, 275; Aydın Uğur, "Dünün Aydınları" *Toplum ve Bilim,* nr. 24, İstanbul 1984, s. 171-182.

 NİHAT AZAMAT

ABDÜLAZÎZ b. MERVÂN

(عبدالعزيز بن مروان)

Ebü'l Asbağ Abdülazîz
b. Mervân b. Hakem el-Ümevî
(ö. 86/705)

Emevî halifelerinden Mervân b. Hakem'in oğlu ve Ömer b. Abdülazîz'in babası, Mısır valisi.

Medine'de doğdu ve orada yetişti. Annesi Benî Kelb kabilesinden Leylâ bint Zebbân'dır. 684 yılı Ekim ayı ortalarında Mısır'ı ele geçiren Mervân b. Hakem, yanındaki oğlu Abdülazîz'i buraya vali tayin etti. Mervân'ın ölümünden sonra halife olan Abdülmelik de babasının tavsiyesine uyarak kardeşi Abdülazîz'i yerinde bıraktı. Böylece Abdülazîz, ölümüne kadar yirmi yılı aşkın bir süre Mısır valiliği yaptı.

69 (688-89) yılında Abdülmelik'i ziyaret etmek için Dımaşk'a gittiğinde halifeye isyan etmiş olan Amr b. Saîd'i öldürmekle görevlendirildi. Fakat o, halifenin bu emrini yerine getirmekten kaçındığı gibi, öldürülen Amr b. Saîd'in yakınlarının affedilmelerini de sağladı. Ertesi yıl başlayan veba salgını sırasında Fustat'ı terketti. Nil sahilindeki Hulvân'da yerleşerek orada evler, köşkler ve camiler inşa ettirdi ve bölgeyi mâmur hale getirdi. 696 yılında da bazı ilâveler yaptırarak Amr b. Âs Camii'ni genişletti.

Halife Abdülmelik, yerine oğulları Velîd ve Süleyman'ı veliaht tayin etmek isteyince, babası tarafından daha önce ikinci veliaht tayin edilmiş bulunan Abdülazîz buna şiddetle karşı çıktı ve bu yüzden iki kardeşin arası açıldı. Halifenin bazı yakınları da bu teklife muhalefet ederek halifeyi oyaladılar. Fakat Abdülazîz çok sevdiği oğlu Asbağ'ın ölümü üzerine hastalanarak ondan on altı gün sonra Hulvân'da vefat etti; cenazesi Fustat'a nakledilerek orada defnedildi. Bunun üzerine Abdülmelik oğlu Velîd'i veliaht tayin etti.

Abdülazîz fakirlere her gün yemek dağıtan cömert, yardım sever ve ileri görüşlü bir devlet adamıydı. Mısır halkı tarafından çok sevilirdi. Kardeşi Abdülmelik gibi o da dinî ilimlere ilgi duymuş ve özellikle hadisle meşgul olmuştur. İbn Sa'd ve Nesâî'ye göre **sika*** bir râvi olan Abdülazîz, babası Mervân'dan, ayrıca Ebû Hüreyre, Abdullah b. Zübeyr ve Ukbe b. Âmir'den hadis nakletmiş, kendisinden de oğlu Ömer b. Abdülazîz, Zührî ve Kesîr b. Mürre rivayette bulunmuşlardır. Ayrıca babası Mervân'ın Ebû Hüreyre'den derlediği hadis mecmuası ona intikal etmişti. Aralarında yetmiş kadar Bedir gazisinin de bulunduğu birçok sahâbî ile görüşmüş olan talebesi Suriyeli muhaddis Kesîr b. Mürre'den, Ebû Hüreyre dışındaki sahâbîlerden öğrendiği hadisleri kendisi için yazmasını istedi. Ancak bunun gerçekleşip gerçekleşmediği bilinmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakātü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, V, 233, 236; VII, 448; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr* (nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemânî v.dğr.), Haydarâbâd 1360-80/1941-60 → Diyarbakır, ts. (el-Mektebetü'l-İslâmiyye), VI, 8; IX, 33; İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-siyâse* (nşr. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî), Kahire 1378/1967, II, 21; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf,* V (nşr. S. D. F. Goitein), Kudüs 1936, s. 127, 136-137, 139-140 vd.; Ya'kūbî, *Târîh* (nşr. M. Th. Houtsma), Leiden 1883 → Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), II, 257, 272, 277, 279, 306; Taberî, *Târîh* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire 1960-70 → Beyrut, ts. (Dâru Süveydân), I, 419; V, 476, 539, 610; VI, 144-146, 391, 412-416; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (nşr. C. Pellat), Paris 1861-77, V, 205 vd.; Ebû Ömer el-Kindî, *Kitâbü'l-Vülât ve Kitâbü'l-Kudât* (nşr. R. Guest), Leiden 1912, s. 49-57; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76 → Beyrut 1399/1979, IV, 189-190, 301, 302, 513 vd.; İbn Hallikân, *Vefeyât* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1398/1978, I, 370; III, 72; IV, 113; V, 298; VI, 302; Makrîzî, *el-Hıtat,* Bulak 1270, I, 210; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*[3], IV, 249-251; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb,* VI, 356; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb,* Kahire 1350-51 → Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî), I, 95; Nabia Abbot, *Studies in Arabic Literary Papyri, II: Qur'ānic Commentary and Tradition,* Chicago 1967, s. 20; Muhammed Hamîdullah, *Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahife-i Hemmam b. Münebbih* (trc. Kemal Kuşçu), İstanbul 1967, s. 51-52; K. V. Zettersteen, "Abdülaziz", *İA,* I, 63; a.mlf., "'Abd al-'Azīz b. Marwān", *EI*[2] (İng.), I, 58.

 İSMAİL YİĞİT

ABDÜLAZÎZ el-MEYMENÎ

(عبدالعزيز الميمنى)

Abdülazîz b. Abdilkerîm
el-Meymenî er-Rackûtî
(1888-1978)

Arap dili ve edebiyatı alanındaki çalışmalarıyla tanınan Hindistanlı âlim.

Hindistan'ın Kathiavar bölgesindeki Rackût şehrinde doğdu. İlk öğrenimini tamamladıktan sonra, ata mesleği olan ticaret yerine babasının teşvikiyle ilim tahsiline yöneldi. Yüksek öğrenim için Delhi, Râmpûr, Leknev ve Amroha gibi ilim merkezlerine giderek Şemsü'l-ulemâ Nezîr Ahmed ed-Dihlevî ile, 1908'de kendisinden hadis rivayeti için icâzet aldığı Hüseyin b. Muhsin el-Ensârî ve Muhammed Tayyib el-Mekkî gibi devrin tanınmış âlimlerinden dersler aldı. Daha çocuk denecek yaşlarda iken Arap edebiyatının *el-Mu'allakātü'l-'aşr, Dîvânü'l-hamâse, Dîvânü'l-Mütenebbî, el-Cemhere, el-Mufaddaliyyât, el-Kâmil, el-Beyân ve't-tebyîn, Edebü'l-kâtib* gibi meşhur eserlerini okudu. Arap edebiyatının tanınmış şairlerinden 70.000 beyitten fazla şiir ezberledi. Ayrıca Farsça öğrendi ve Fars edebiyatının *el-Mu'cem fî âsâri mülûki'l-'Acem* gibi klasik eserlerini okudu.

1909'da Pencap Üniversitesi Arap-Fars Bölümü'nden mezun olduktan sonra Peşâver'deki Edward College'de Arapça ve Farsça müderrisliğine başladı (1913). Daha sonra Lahor'daki Oriental College'in Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne geçti (1921). 1924'te Aligarh Üniversitesi'ne Arapça okutmanı olarak tayin edildi; zamanla terfi ederek üniversitenin Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü başkanı oldu. Bu sırada F. Krenkow, Otto Spies, A. S. Tritton ve C. A. Storey gibi meşhur şarkiyatçılarla birlikte çalıştı. 1950 yılında bu üniversiteden emekliye ayrıldı; Pakistan'a yerleşti (1954). Önce Karaçi Üniversitesi'nde (1955-1958), ardından Pencap Üniversitesi'nde Arapça profesörü olarak görevlendirildi. Bu arada Pakistan hükümetinin Karaçi'de kurduğu (şimdi İslâmâbâd'da bulunan) İslâm Araştırmaları Merkezi'nin (Central Institute of Islamic Research; şimdiki adı Islamic Research Institute) ilk idarecisi oldu ve 1960'a kadar bu görevi başarı ile sürdürdü. Merkezin kütüphanesine, başta bazı nâdir yazmalar olmak üzere çeşitli Arap klasiklerini kazandırdı. Bazı yazmaları tesbit edip kopyalarını almak

için Hindistan, Türkiye, Suriye, Irak ve Mısır gibi ülkeleri birçok defa ziyaret etti. Arapça yazmalar konusunda devrin en büyük otoritesi kabul edildiği için, basılması gerekli yazmaların tesbitinde görüşlerine başvurulmak üzere Suriye Kültür Bakanlığı tarafından Şam'a davet edildi (1960). Daha önce de Dımaşk Üniversitesi'nde ders vermek üzere birçok defa davet edilen Meymenî, Arap dili ve kültürü ile ilgili çalışmalarından dolayı "Suriye yüksek şeref nişanı" ile taltif edildi (1977). Arap dili ve edebiyatına olan derin vukufu ve bu alandaki çalışmalarından dolayı Arap dünyasında İmâmü'l-luga lakabıyla anılan Meymenî, 27 Ekim 1978'de Karaçi'de vefat etti.

İlk yazılarında Ebü'l-Berekât ve Ebû Ömer künyelerini kullandı. Daha sonra, hayatı boyunca kullanacağı el-Meymenî er-Rackûtî künyesinde karar kıldı ve bu şekilde tanındı. Ancak bazı yazı ve eserlerinde el-Hindî, es-Selefî ve el-Eserî nisbelerine de rastlanmaktadır.

Dımaşk ve Kahire'deki Arap dil akademilerine de üye olan Meymenî'nin bu akademilerin dergileri ile *Mecelletü'l-Mecma ͑i'l-͑ilmiyyi'l-Hindî, Mecelletü'l-Ma ͑ârif* (A'zamgarh, Hindistan) gibi dergilerde birçok makalesi yayımlandı. Ayrıca çeşitli ilmî konferanslarda birçok tebliğ sundu.

Eserleri. Abdülazîz el-Meymenî'nin pek çok eserinden yayımlananlar şunlardır: **1.** *Ebü'l-͑Alâ͗ ve mâ ileyh* (Kahire 1344). Ebü'l-Alâ el-Maarrî'nin hayatı ve edebî şahsiyeti üzerinde şimdiye kadar yazılanların en ciddisi kabul edilen çalışma, Meymenî'nin de en önemli eseri sayılmaktadır. Müellifin daha önce aynı konuda çalışan Margoliouth'un ve Tâhâ Hüseyin'in hatalarını da tashih ettiği bu eser Hindistan'da da neşredilmiştir (A'zamgarh, ts.). Meymenî Ebü'l-Alâ'nın *Risâletü'l-melâ͗ike*'sini de tahkik etmiş (Kahire 1345), sonuna *Fâ͗itü şi ͑ri Ebi'l-͑Alâ͗* adıyla müstakil bir bölüm ekleyerek burada müellifin diğer kitaplarında bulunmayan, çeşitli kaynaklarda rastladığı şiirlerini toplamış, ona isnat edilenleri de belirtmiştir. **2.** *Ziyâdâtü dîvâni şi ͑ri'l-Mütenebbî* (Kahire 1345). Mütenebbî divanının yeni bulduğu yirmi beş kıta ile birlikte tahkikli neşridir. **3.** *İḳlîdü'l-Ḫizâne* (Lahor 1927). Abdülkādir el-Bağdâdî'nin *Ḫizânetü'l-edeb*'inde yer alan eserlerin dizinidir. Müellif bu eserlerin Hindistan'daki ve diğer yerlerdeki özel ve genel kütüphanelerde mevcut yazma nüshalarıyla matbu olanlarını dipnotlarda göstermiş, ayrıca *Ḫizânetü'l-edeb*'de yanlış basılmış olan eser adlarını da tashih etmiştir. Muhammed Şefî'in İngilizce önsözü ve Muhammed İkbal'in İngilizce müellif adları diziniyle birlikte yayımlanmış olan eser, Ahmed Teymur'un hazırladığı *Miftâḥu'l-Ḫizâne*'nin de tamamlayıcısı olarak kabul edilmektedir. **4.** *İbn Reşîḳ* (Kahire 1343). İbn Reşîk hakkında verdiği Urduca konferansın yine kendisi tarafından yapılmış Arapça tercümesidir. Meymenî daha sonra *en-Nütef min şi ͑ri İbn Reşîḳ ve zemîlihî İbn Şeref*'i (Kahire 1343) hazırlayarak bu eserde onun ve arkadaşı Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Saîd b. Şeref'in şiirlerinden örnekler yayımlamıştır. **5.** *Selâsü resâ͗il* (Kahire 1344). Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris'in *Maḳāletü kellâ ve mâ câ͗e minhâ fî Kitâbillâh*'ı, Ali b. Hamza el-Kisâî'nin *Kitâbü mâ telḥanü fîhi'l-͑avâmm*'ı ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Risâletü Muḥyiddîn b. ͑Arabî ile'l-İmâmi'l-Faḫri'r-Râzî*'si olmak üzere üç ayrı risâleden meydana gelmektedir. **6.** *et-Ṭarâ͗ifü'l-edebiyye* (Kahire 1393). Bir şiir mecmuası olan eser iki bölümdür. Birinci bölüm Efvehü'l-Evdî ve Şenfera'l-Ezdî'nin divanları ile muhtelif şairlere ait az bilinen dokuz kasideyi içine almaktadır. İkinci bölüm ise *Dîvânü İbrâhîm b. el-͑Abbâs eṣ-Ṣûlî* ve Abdülkāhir el-Cürcânî'nin *el-Muḫtâr min şi ͑ri'l-Mütenebbî ve'l-Buḥtürî ve Ebî Temmâm*'ını ihtiva etmektedir. **7.** *Simṭü'l-Le͗âlî* (Kahire 1354). Meymenî'nin en kıymetli tahkiklerinden biri kabul edilen bu çalışma, Ebû Ali el-Kālî'nin Arap şiirinden örnekler ihtiva eden meşhur antolojisi *el-Emâlî*'nin Ebû Ubeyd el-Bekrî tarafından yapılan *Kitâbü'l-Le͗âlî fî şerḥi'l-Emâlî* adlı şerhinin tahkikli neşridir. Bu neşir araştırma ve tahkik usullerini göstermesi bakımından çok önemlidir. Daha sonra *Fihrisü Simṭü'l-Le͗âlî* (Kahire 1356) adıyla eserin dizinini de hazırlamıştır.

Abdülazîz el-Meymenî

Abdülazîz el-Meymenî ayrıca aşağıdaki eserlerin tahkikli neşrini de yapmıştır: *Ebvâbün muḫtâre min kitâbi Ebî Yûsuf Ya ͑ḳūb b. İsḥâḳ el-İṣbehânî* (Kahire 1350); Müberred, *Me'ttefeḳa lafẓuhû ve'ḫtelefe ma ͑nâhu mine'l-Ḳur͗âni'l-Mecîd* (Kahire 1350); Müberred, *Nesebü ͑Adnân ve Ḳaḥṭân* (Kahire 1354); *el-Fâżı'l-ve'l-mefżûl* (Kahire 1953); Ebû Ömer Muhammed b. Abdülvâhid ez-Zâhid el-Mutarriz, *el-Medâḫil* (Aligarh 1346); Kādî Ebü'l-Ali el-Muhassin et-Tenûhî; *el-Müstecâd min fi ͑lâti'l-ecvâd* (Stutgart 1939, Dımaşk 1365), *Dîvânü Süḥaym ͑Abdi Beni'l-Ḥasḥâs* (Kahire 1369); *Dîvânü Ḥumeyd b. Sevri'l-Hilâlî* (Kahire 1371); Ebû Temmâm et-Tâî, *el-Vaḥşiyyât* (Kahire 1383); Ferrâ, *el-Maḳṣûr ve'l-memdûd* (Kahire 1387); Ali b. Hamza el-Basrî, *et-Tenbîhât* (Kahire 1387).

BİBLİYOGRAFYA :

Kehhâle, *el-Müstedrek*, Beyrut 1406/1985, s. 387-388; Ebü'l-Hasan Ali en-Nedvî, "Risâletü'ş-Şeyḫ Ebi'l-Ḥasan en-Nedvî", *Mecelletü'l-Mecma ͑i'l-͑ilmi'l-Hindî*, I/1, Aligarh 1396/1976, s. 5; Şâkir el-Fehhâm, "͑Abdülazîz el-Meymenî", *Mecelletü'l-Mecma ͑i'l-͑Arabî bi-Dımaşḳ*, LIV/1, Dımaşk 1979, s. 236-279; A. S. Bazmee Ansari, "Professor ͑Abd al-͑Azîz al-Meymanî (Memon)", *HI*, II/2 (1979), s. 113-115; Ahmed Han, "͑Abdülazîz el-Meymenî", *MMLADm.*, LV/1 (1980), s. 210-212; Muhammed Mutî͑ el-Hâfız, "et-Ta͑rîf ve'n-naḳd: el-͑Allâme ͑Abdül͑azîz el-Meymenî fî ẕikrâ mürûri mi͗eti ͑âmin ͑alâ mevlidih", *a.e.*, LXIII/1 (1988), s. 100-101; Moh. Ben Cheneb, "Kālî", *İA*, VI, 133-134; R. Sellheim, "al-Kālī", *EI*[2] (İng.), IV, 501-502.

 ZÜLFİKÂR TÜCCAR

ABDÜLAZÎZ b. MUHAMMED b. SUÛD

(عبدالعزيز بن محمد بن سعود)

(ö. 1218/1803)

Necid'de hüküm süren Suûdî ailesine mensup Vehhâbî emîri.

Babası, Vehhâbîliğin kurucusu Muhammed b. Abdülvehhâb ile birlikte yeni mezhebi yaymak için faaliyete geçen Muhammed b. Suûd'dur. 1766'da hânedanın başına geçen Abdülazîz, babasının siyasetini takip ederek Vehhâbîliği yaymak için otuz yıl Orta Arabistan'daki muhtelif kabilelerle mücadele etti. Daha sonra Basra körfezi sahillerine kuv-